

“Huz ma Safa, Da’ ma Keder”

SADIK GÖKSU

Konumuz Hocamız, dostumuz, arkadaşımız, yüzakımız Cemil Meriç. Öğrencisi, o da rahmetli, Prof. Berke Vardar’ın sunuşuyla da, “Yüce” Cemil Meriç.¹ Onun için de, bu ilk bilgi sunuşumuza, kendisinin çok sevdiği, hepimize öğrettiği sözlerle başladık. Huz ma safa, da’ma keder: *Hoşuna giderse al, gitmezse alma!*..

Hemen söyleyelim, Berke’nin Hoca’yı “Yüce” sözcüğü ile nitelenmesi üzerinde biraz olsun durmak, başta, aldığımız derslerin gereğidir. Kısaca; Atatürk için olduğu gibi, bir Türk büyüğü böylece mumyalanabilir, onun anlaşılması güçleştirilebilir.

Şimdi, ben Cemil Meriç’i nasıl tanıdım? Onun adını ilkin lisede, ya da liseyi hemen bitirdiğimiz yıllarda, Vefa Lisesi’nden arkadaşlarım, İzzet Tanju ve Orhan Güner’den işittim. İzzet, daha o yıllardan başlayarak, Cemil Bey’den Fransızca dersi almaya başlamıştı.

Daha sonra, Cemil Bey’in görme gücünü yitirdiğini işittim. Uzun yıllar kendisini tanımadım, ama uzak-tan da olsa geniş kültürüne, derin

bilgisine, azmine, huşu denecek kadar saygı duyuyordum.

Sağ, sol ve egemen ideoloji açıları, benim için bir bakımdan sürekli arayış ve sentez olanakları olmuştu. Önce Atatürkçüydüm, liseyi bitirirken sağcı olmuşum, birkaç yıl sonra yeniden Atatürkçü oldum, 1960’lara doğru ise sosyalizme yöneldim.

Cemil Meriç, öğrendim ki sadece derin bilgisi, kültürü olan bir insan değil, sosyalistmiş de. Ama, 1960 sonrasında oldukça yakından tanıdığım rahmetli Fatma Nudiye Yalçı da, doğrudan, onun tanıştırdığı Dr. Hikmet Kıvılcımlı da, Cemil Bey’den bana söz etmediler. Ben de onlara bu konuda bir şey sormadım.

Yine, bugün yitirdiklerimizden, Abidin Nesimi’nin bu konudaki durumuna, ileride, belki de biraz bıktırırca değineceğim. “İslâm Sosyalisti” Hocam Nurettin Topçu ise onunla hem kurucusu olduğu *Hareket*’te beraber yazı yazmıştı, hem de onu da ima sevmişti. Kaldı ki ömrü boyunca İslâm Sosyalisti kalan ve mâneviyatçılıktan, Hristiyan Blondel’in *Hareket Felsefesi* ile İslâm’dan ulaştığı sentezden hiç ayrılmayan Topçu, tanışıp sevgi ve saygısını belirttiği Dr.

Hikmet Kıvılcımlı dahil, gerçek Marksistlere, kendi deyişle “gerçek, ama gerçek komünistlere” içten saygı duyar, “Allah, bana kul hakkı ile gelmeyin diyor, gerçek, ama gerçek komünistlerin peygamber sofrasında yeri vardır” derdi.

Vefa’dan Cemil Bey’e, bize göre, İzzet’e yakın denecek kadar çok giden bir arkadaşımız daha vardı: Cengiz Aydın. Ama liseden sonra, Cengiz ile daha seyrek görüşür olmuştuk.

Sosyalistlerden, arkadaşım Suat Kundakçı da, Cemil Bey’i tanıyordu. Cemil Bey’in, TİP’in ilk yıllarında tanıdığım Kerim Sadi ile ilişkisi ise, bilindiği gibi, daima iyi olmuştu. Ne var ki, Cemil Bey ile ben bu kanallardan tanışmadım. Hem sağda ya da solda, kim askerini kime verirdi?.. Ne zaman, tam anımsayamıyorum ama, beni Hoca’ya, çok geç de olsa, “gönüllüsü”, İzzet Tanju’nun götürdüğü kesin.

Cemil Meriç ile ilgili anılarım bakımından çok iyi bir yardımcı var. Bu, 1975 yılından beri tuttuğum not defterim. Çünkü Cemil Bey ile ilişkilerim de tam bu tarihlerden sonra, 1981 yılına kadar yavaşta geliyordu ve ondan sonra oldukça yoğun olarak

1 Ü. Meriç Yazan. **Cemil Meriç**, Ankara, 1993. s. 51.

Hocanın ölümüne kadar sürüyor. Şimdi bu girişi daha fazla uzatmadan, doğrudan notlara bakalım.

1975 yılında, sol ile sağ arasındaki çatışmayı durdurmaya amaçlayan, kuşkusuz başarısız kalmış, bir Yuvarlak Masa –girişimimiz demeyeyim de– düşünce, dileğimiz, çabamız var. Sağdan ve soldan, anımsadığıma göre dört rahmetli, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Abidin Nesimî, Meh-

met Emin Alpkan, yaşayanlardan Vedat Türkali ve daha bazı başkaları bu konudaki doğrudan ya da dolaylı ilettiğim önerimi olumlu karşılamışlardı. Deftere, o tarihlerde bu konuda Cemil Bey bakımından herhangi bir not düşmemişim. Onun için, Hoca ile ilgili olarak, şaşırtıcı bir biçimde, ilkin ilginç bir düş yer alıyor. Notların da önemli olsun olmasın, hepsini alamıyorum kuşkusuz.

durumuna üzgün, “Toplum olamadık, kıymet hükümlerimiz yok” diyor. O günden bir de “Mâbedi bekliyorum” sözünü kaydetmişim. Abidin Nesimî’den söz etmeme ise çok memnun oldu.

16 Ocak 1979 • ANF (Abidin Nesimî Fatinoglu’nun notlarımdaki rümuza budur) geldi. Cemil Bey’e telefon ettik... C. Meriç ile Abidin Bey’i telefon ile görüştüm! İki kez yazmışım, bu telefon görüşmesinin, dostlukları yönünden olsun, önemi benim için o zamandan anlaşılıyor demek. Çünkü Cemil Bey’in bütün isteklerine karşı, Abidin Bey o dönemde, dönüşüm gibi görünen sonraki tutumlarını da pek alâ anladığı, hattâ yanılmıyorsam takdir ettiği, herhâlde kendi uygulamalarında da istişarî anlamda yararlandığı eski arkadaşının bütün isteklerine karşılık, görüşmeden sürekli olarak kaçındı. Durumu, Kerim Sadi, Behçet Atılğan, vs. arkadaşları ile görüştüğü de kuşkusuzdu. Kısaca, o dönemde tanık olduğum, işittiğim bir görüşmelerini anımsamıyorum.

31 Ağustos 1980 • Bir hafta kadar önce İ. Tanju, C. Meriç’e yalnız ben yardım ediyorum, demişti. Beni de söyle, dediğimde, sen söyle, yanıtını vermişti. Söylemeye gittim.

İlginç, Cemil Bey, “Abidin, K. Sadi ile geldiler. Halkçılık Kurultayı’na katılmamaya karar verdik” diyor! “Ütopik” bulunmuş, kararın evinde alındığına dikkatimi çekiyor gibi. Halkçılık Kurultayı, anımsadığıma göre 1968 yılında toplanmış, Başkanlığa Rahmetli Cemâl Madanoğlu, divan üyeliklerine Prof. İ. Sungurbey, o zaman Prof. İ. Küçükömer’in asistanı olan ünlü ajan Mahir Kaynak seçilmişlerdi.

Rahmetli Av. Muvaffak Şeref, medyada etkin olan başta Aziz Nesin, Can Yücel, rahmetli Asım Bezirci gibi bir bölüm sosyalistler top-

NOTLAR

10 Ağustos 1976 • İlginç düş: Cemil Meriç’ten bir görev isteği. Bir tarih kitabı verisi. Görevi yapmamda acele edenlere, “Çok işi var” deyişi. Yalova’dan öte bir yer. Söğüt mü? Osmanlı? Fransız kültür evi mi? Bir Tarikat mı? ABD, İngiliz, SSCB, Fransız Devlet Başkanları?..

Not, bu kadar.

18 Ağustos 1977 • İzzet, Orhan’la (Prof. Dr. O.Okay), Cemil Meriç’e gidelim, diyor. Beşir Fuat konusunda Cemil Bey’in de diyecekleri varmış. Kuşkusuz vardır. Orhan da Vefa’dan arkadaşımız, Erzurum’da Atatürk Üniversitesi’nde görev yapıyor. O sırada İstanbul’a gelmişti, Tanju’ya söylemiş olacağı.

8 Eylül 1977 • İzzet’in, Orhan’ı Cemil Bey’e bensiz götürmek istediğini birkaç gün önceden anlamış, Orhan’a yalnız gidin, demiştim. İzzet o sırada İ.B. Şehir Tiyatroları Müdürü idi. Ben de Tiyatro’da Halkla İlişkiler Bölümü’nde çalışıyordum ve hemen her gün görüşüyorduk. İzzet, Orhan’la Cemil Meriç’e bugün gidiyorlar.

9 Eylül 1977 • İzzet neşeli. Orhan’la Meriç’e gitmişler.

1 Nisan 1978 • 1978 Ocak ayı sonunda İst. Belediyesi’nde Başkanlık

Esnaflık Danışmanlığı kuruldu, görevi ben yapıyorum. Mimar Turgut Cansever de İsvan zamanından beri Danışman. Uzun sohbetlerimiz oluyor, 15 yıldır Doğu kültürüne girmiş. Cemil Bey ile tanışmak istiyor. İsteği zayıf olsa gerek, tanışamadılar.

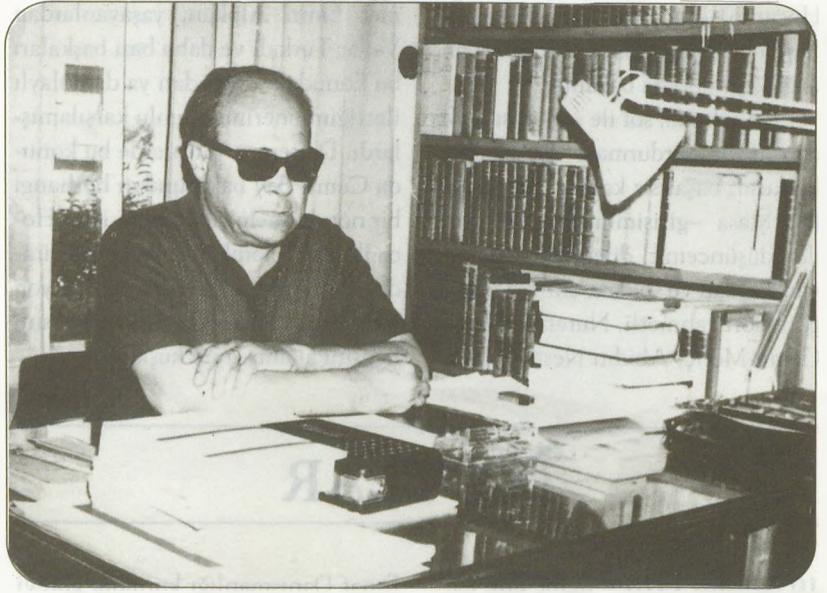
2 Eylül 1978 • Türkiye’de kör ve sağır olmayan bir adam var! Cemil Meriç. Okuyor, görüyor, işliyor, cevap veriyor. Ondan başka bunu yapan yok. Gerisi, Sağırlar Diyalogu. Dr. bile susuş konspirasyonuna itibar etti. Kuşkusuz eyleme yaramayan lâf, salt dedikodu olurdu. Ama, işitip yanıtlamak için güçlü olmak gerek. “Mağaradakiler”i okuyorum.

7 Ocak 1979 • Cemil Bey’in evi kalabalıktı. İzzet’le takıştık. “Senin dil kitabın” diye tutturdu. Kıvılcımlı’nın, 1966’da yayınlanan “Türke’nin Üreme Yolları ve ‘Dil Devrimçiliğimiz’ ” adlı eseri, pratiğe ilişkin bir düşünce ile benim adımla yayınlanmıştı. Gerçeğin artık açıklanabileceğini düşündüğüm en kısa zamanda, durumu önüme gelene ilân ediyordum. Dr. da 1969-70 yıllarında çıkan eserlerinin sonundaki yayın listelerinde eserini ilân etmişti. İzzet’i kızgınlıkla yanıtlıyordum. Cemil Bey, eski ve yeni şakirtlerinin

lantıyı ilginç bir biçimde protesto etmiş, başta Madanoğlu olmak üzere katılan ve düzenleyenlerin çoğunun moralini kırmışlardı. Onlar bu çabalarıyla, girişimi ütopyik bulmadıklarını da açıklıyorlardı!

Cemil Bey'in anlattığı görüşme ile ilgili olarak belleğimde ANF'nin adının yerine M. Şeref'in adı kalmış. Belleğim ya da notumdan biri yanıtıyor. Hem Abidin Bey, o sabaha kadar toplantıya karşı değildi. Toplantıyı kendisi önermiş ve Dr.'un da ricası ile büyük ölçüde hazırlığını yapmış iken, toplantı sabahı, benim de katıldığım, Kıvılcımlı, Sungurbey ve Orhan Arsal'dan oluşan küçük bir grup toplantısında, 1. Meclis'inki yerine, Atatürk'ün Halkçılık Programı'nın esas alınmasına karar verilmesi üzerine, girişimcilerden kopmuş, fakat yine de lehde aleyhde herhangi bir etkinlik göstermemiştir. Cemil Bey'in "Ütopyik" dediği toplantının emektarı olan çok sevimli ütopycılarımızdan Abidin Bey'in, kendi işine ütopyik demesi akla yakın görünmüyor. Notumun yanlış olduğu ve Cemil Bey'in söz ettiği üçüncü kişi olarak, toplantıda oldukça ilginç kökten karşı bir tutum alan M. Şeref'in olduğu şeklindeki bellek kaydımın doğru olacağı kanısındayım.

İ. Tanju hiç konuşmadı? Cemil Bey bize "dürüst" diyor. "Dr.'un yanında tanıdığım en dürüst insansınız, anılarınızı yazın..." Estâğfurullah demiş olmalıyım. Bu "tanıdığı kişiler" oldukça sınırlı. Özellikle 68 kuşağı'ndan Dr.'a gelenleri ise hiç tanıtmış olamaz. Onlardan ne dürüstler, şehitler çıktı. Örneğin bir dönem Dr.'a çok bağlı olan Deniz Gezmiş de, hernekadar, Dr.'un ad vermeyecek oldukça açık bir biçimde, belki vakitli olmanın ötesinde, geç kalmış olarak da uyardığı gibi, düzeni tam olarak tanıyamayarak, hattâ yakın zamanda yurt dışından gelen birisinin kendileri ölçüsünde anlayıp itiraf

"Türkiye'de kör ve sağır olmayan bir adam var! Cemil Meriç. Okuyor, görüyor, işitiyor, cevap veriyor."

ettiği gibi, başka hesap sahiplerinin oyununa gelmiş, arkadaşları ile birlikte, hukuka da aykırı bir biçimde şehit edilmiştir.

Cemil Bey yaşlanmış, eşine de felç gelmiş, kadın o hâli ile çay verdi. Fevziye Hanım'ı ilkin görünüşe göre böyle yazıvermişim. Bu Meriç'ler Akademisi'nde onun payının ne kadar önemli olduğunu, o kültür, irfan aşığı, Büyük insan'ın gerçekten, sessiz Yarısı olan bu büyük Örnek Kadın'ın önemini sonradan, her gün hayretle ve çok büyük bir saygıyla, daha ve daha çok anlayacaktım. Nur içinde yatsın. Kendisini çok kısa bir süre için tanıdığım, ailenin değerli dostu Diş Doktoru Sayın Ekrem Uzel, Fevziye Hanım'ı çok güzel ifade etmişler.² Kuşkusuz onlar yine de ne kadar övülseler azdır.

Meriç'lerin yetiştirdikleri iki değerli evlâtlarının önemi de hep biliniyor. Ben daha çok Ümit Hanım'ın, özellikle Cemil Bey'in hastalığında, örnek Kız Evlât oluşuna çok yakından büyük hayranlıkla, "Destan" di-

yerek çok kez tanık oldum. Ne yazık ki çok konuda olduğu gibi, Meriç'lerle ilgili olarak şans eseri ilk kez yazdığım bu yazıda, bu konuya da gereğince yer ayıramayacağım.

13 Eylül 1981 • Cemil Bey'ler. İzzet, Cengiz ve bir başkası vardı. O sırada Sabahattin Eyüboğlu'nun Denemeler'ini hayranlıkla okuyordum. Kendisi ile birlikte, Bedri ve Eren Eyüboğlu ile de tanıştığım, her iki kardeşin evlerine de gittiğim hâlde bu yazılarını okuduktan sonra Sabahattin Bey için, "Tanımadım" demem üzerine, "Ben de yargımı boyuna değiştiriyorum. Meselâ Refik Halid ile tanıştık. Ama, bir eserini getirdi İzzet, şimdi onun hakkında olumlu düşünüyorum" dedi.

Dr.'un "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsis" adlı eseri üzerine bir yazı yazmış, yayınlanmamış, güzel. Şimdi anımsadığıma göre bu yazı, ki önce hem de 12 Eylül döneminde 1981 yılında, Yeni Devir'de basıldı, "Kültürden İrfana" adlı esere alınması daha sonra, yazılması, biraz da Hoca'nın bize bir jesti anlamını taşır. Kendimize bu konuda bu kadar bir pay çıkartıyo-

2 a.g.e. s. 64-68

ruz. Şöyle ki, Hoca'da kitap yoktu, bende vardı, görelim, dediler. Daha çok ısrar eden de bizim İzzet Tanju idi. Kitabı götürdüm ve sonra da bu yazıyı gördük. Bunu açıklamak şart mıydı?

“Sâbursun”

28 Ekim 1981 • Ünlü emekli albay Selçuk Atakan'a gidecektim, sözümüz vardı. Nerden aklıma girdi, yaparım böyle şeyler, Cemil Bey'e telefon ettim, nasılsınız efendim, dedim. “Oturuyorum, yalnızım, sadece radyo dinliyorum” dedi. Birden çok üzüldüm, geliyorum, dedim. Atakan, ilişkimizi biliyor, Cemil Bey'in eserlerini beğeniyordu. Durumu anlattım, peki, dedi.

İşte Cemil Bey ile asıl yoğun, adına “Sekreterlik” de denen ilişki dönemi böyle başladı. Gittim. “Mağaradakiler”den bir yeri okuttu. Bir şeyler yazdırdı. Bir ansiklopedi içinmiş. İnkılâp? Aydınlar. Yararlı oluyor.

Bir yandan konuşuyoruz. Gittikçe açılarak, kendimiz üstüne, ülke, kültür, sorumluluklar, vs. üzerine. Bize sabır düşüyor, dedim. Notta öyle, konuyu anımsamıyorum. Kabul etti, tutumum için, “sâbursun” dedi. Sonradan, Mustafa Nihat Özon'a baktım, “çok sabırlı” yazıyor. Buna, beni tanıyanlar şaşar, ben de. 1966'da da rahmetli İlhami Soysal, bizimle ilgili yazısına “Sabır taşı çatlar” başlığını koymuştu ya!..

Güçlü bir dergi çıkarabileceğimi kabul ediyor. Nezaket ya da teşvik mi?

5 Kasım 1981 • Çalıştık. Bir dergi önerdim. “Olabilir” diyor. Bu “olabilir”leri çok ilginç. Her sözcük usta işi. Niyazi Berkes'in Batı Sorunu'ndan okuduk.

“Dr.'un tezini ciddiye almadım. Bibliyografyadaki eserlerin çoğunu okumamıştı. Suat (Kundakçı), Tez'i, Fransızca'ya çevirmemi istemişti” dedi.

Karısı Fevziye Hanım felçli, Ümit dinsel havalarda, oğlunu çağırıldı, ne

yapar bu insanlar?

6 Kasım 1981: Çalışıyoruz. İki genç, bir de Ebu Hureyre geldi. Şimdi anımsadığıma göre Hureyre 20 yaşından aşağı değildi. Doğuştan mı konuşuyor bu isimler, sonradan mı alınıyor? Soramadım.

Kitapçı Muzaffer Bey (Özak), Allah rahmet eylesin, Halverfi imiş. Amerika'da filân ihvanı varmış. Yanılmıyorsam daha askere gitmeden, bir kez cuma namazına gitmiş, bir daha gitmemiştim. Hoşgörüsünü, hattâ solculara bile yardımseverliğini, önemli bir örneği ile biliyoruz. Ama ben ilişki kuramadım.

Cemil Bey, Prof. Hamide Topçuoğlu ile Prof. Şerif Mardin'i pek övüyor.

9 Kasım 1981 • Berkes'in Batı Sorunu'nu okuyoruz. Cemil Bey, yaman eleştiriyor.

13 Kasım 1981 • Üç gündür soba tütüyor, yapılıyor, sonra yine tütüyor. Asabı da bozuluyor. Müesseseye gerek, dedim. Müesseseye yok, iki kişi var, bir ben dedi, bir kişi daha saydı, notumda ad yok. Sadık Rifat Paşa ilginç. Meternich'in dostu.

“Muhibbi Sadık”

16 Kasım 1981 • Cemil Bey kitap imzalayıp verdi. Konferansında yalnız kalmak istemiyor. Öyle söylüyor. Cemil Bey'in bende imzalı olan sadece iki kitabı var. Biri bir çeviri, Lâmia Hanım ile birlikte çevirdikleri, “Köprüden Düşenler”. İthaf yazısı şöyle: “Muhibbi Sadık ve vefakârımız Sadık Bey'e.” Tarih yok, o gün verdiği bu olacak. Öbürü daha sonra verilmiş, yeri geldiğinde değineceğim.

20 Kasım 1981 • Cemil Bey'ler bana gerçekten mi alıştı? Cemil Bey, “Siz gelince hayat buluyorum” diyor. Fevziye Hanım, “Günümüzü yemeyin” diyor.

Ondan sonra umutlarını kırdığımdan mı, Jurnal'deki o “Bir yılın otop-

sisi” şeklindeki acı başlık altında, yeşiller içinde, benimle ilgili olarak da, “Sadık, bir iyi niyetler deposu” diyor? Haklı, hem de çok nazik. Ama ne yapabiliyordum ki acaba?

Kastamonu'da öğretmenliğim sırasında uğradığım hücumlara, karşılaştığım oyunlara değindim, yaz, diyor.

Ebu Hureyre'nin, bu ne çalışmasıdır, şeklindeki sorusuna, “Tarih Felsefesi” dedi. Doğru, kendisi de Tarih Filozofu, o kadar mı?

23 Kasım 1981 • Buckle önemli. Medeniyet tarihi'nin Fransızcasından üç adet vermiş, üç kişiye, İzzet'e, Berke'ye, bir de Tanilli'ye mi ne? “Ne yapmışlar?” Fevziye Hanım heyecanlı. Coşup ağlıyor. Celâl Silay'ı severlermiş, beni ona benzetiyor. Ben de övdüm, “Fransa'daki kültüre kanat geren kadınlar türünden bir sizi tanıdım” dedim. Cemil Bey de doğruladı.

25 Kasım 1981 • Selçuk Bey ve komşusu ziraat mühendisi Ali Bey'le C. Meriç'e gittik. Herkes çok memnundu. Cemil Bey, Dr.'dan naklettiğim, “İnsan, görev varsa insandır” sözünü çok beğendi. Dr. için bu söz bir ilkeydi ve bana yurt dışına gitmesinden bir ay kadar önce kendi sağlığı bakımından söylediğim bir söz ve ricaya karşılık, döver gibi söylemişti, nur içinde yatsın.

Cemil Bey, yanına yaklaşmış gidenlere, “Katır” diyor, doğurgan olmadıkları için herhâlde. “Yapmak vadedmek, yapmamak ise, dönmek...” diyor.

26 Kasım 1981 • Cemil Bey ile dergi, vs. okuduk. “Evlâdım sizinle sohbet etmeye ihtiyacım var” diyor. Fevziye Hanım'ın ayağından rahatsızlığı var. Kitap-dergi çıkarmayı düşünmüşler. Berke doçent olmam sakatlanır diye büyük bir fırsatı engellemiş. Bağışlayamıyor...

30 Kasım 1981 • Meriç'ler memnun. Hareket dergisini okuduk. Prof.

(o zaman Doç. galiba) Ahmet Yaşar Ocak, Doç. Mikail Bayram'a cevap veriyor. Baba'iler, Ahilik konuları.

Ümit Hm. zorbalık karşısında derisini terketmemiş. Cemil Bey, alınından öpmüş. Fevziye Hanım resimler gösterdi. Kör olmadan, yakından okuyor! Ebu Hureyre misyonunu sürdürüyor.

Cemil Bey, "Siz havari yaratılışısınız" diyor. Memnunluklarını İzzet'e de anlatmışlar, kendileri naklediyor.

2 Aralık 1981 • Cemil Bey, Ali Şeriatî'nin Türkçe'ye çevrilen kitaplarının bazılarını güvenmiyor herhâlde. "Nerde söylemiş, kim aktarıyor?" diyor. İlginç.

3 Aralık 1981 • Nihat Fenerci ile Cemil Bey'lere gittik, tanıştırdım. O da, ben olmadığımda, zaman zaman gelecek. Konferanslara geldikten sonra bu işe talip olmuştu. Biraz da şaşırmıştım. Türk Kültür Ocağı'nda tanıdığım bu Ağabey'i, o zamanlar sonradan ünlenen bazı Ocaklılar ile rahmetliler, Ali Yörük ve Ali Hatipoğlu gibi "Üstat Rahmi Eray" ya da "Rahmi Ağabey" de çok severlerdi. Cemil Bey sonradan, Fenerci ile sohbetten hoşlandığını söylemişti.

Fevziye Hanım bana eski harf dersi verdi. Neslime göre Osmanlıca'da oldukça iyi olmama karşın, yine de telâffuzumda yanlışlar bulduğunda, titiz, hattâ sert bir muallim edasıyla uyarır ve öğretirdi.

4 Aralık 1981 • Cemil Bey'in konferansı çok güzel oldu. Yine Kubbealtı'nda. Konu ansiklopediler. Tanıdıklarımın o gün görüp kaydettiklerim, Selçuk Bey, Ali Bey, Cem dergisi sahibi Abidin Özgünay, Sevim Şirvanlı, N. Fenerci, Noter Celâl Özdemir.

Konferansa, Mahmut Ali'nin arabasıyla geldik. Az konuşuyor, bravo. Ekrem Hakkı ve Tahralı Bey'lerle tanıştık. Cemil Bey, "Hemdert yok" diyor. Ü. Meriç'in Cemil Bey için hoş bir sözü var: "Harika çocuk"!.. Ümit

Hanım, özellikle hastalığında, babasına anlatılamayacak bir anne şefkati ile bakmıştı ve ona söylediği daha pek çok hoş sözleri vardı.

11 Aralık 1981 • Av. Selâhattin Yıldırım, Cemil Bey'e geldi. "Aydın" yazısını aynen aldı, "Batılılaşma" kısaltılacak. Altı kişiye daha aynı maddeyi yazdırıyormuş. T.Z. Tunaya, Berkes, Ş. Mardin, İ. Küçükömer, vs. Yıldırım'ı Belediye'den de tanıyorum, ANF'den, çok duyarım. Görüşeceğiz.

Soldan itibaren Kâmil Onal, Cemil Meriç, Hurşit Şehsuvaroğlu, Berke Vardır.

14 Aralık 1981 • Cemil Bey ile bazı konuları savaşı gibi konuşuyoruz. Kime böyle yapmadım ki? Dr.'a bile. Türkali'nin söylediği bir söz var, çok hoşuma gidiyor: Devrimci sert vurur, yumuşak karşılır!..

Talât Halman'ın mektuplarını okuttu. Türkali'den, imzalayarak gönderdiği, "Bir Gün Tek Başına"sını getirmiştim. Okudum, beğeniyor, ama küfürlerden rahatsızlığını da belirtiyor.

Heterodoks Meriç ve Kıvılcımlı

18 Aralık 1981 • Cemil Bey, sizi seviyorum, diyor. Hakkında kitap

yazmak istediğimi söylemem üzerine özel klâsörünü açtırdı. "Sizde eksik olan, sadece edebiyat kültürü" diyor.

Kemâl Sülker telefon etti, kitabına ödül verildiğini *Tercüman*'da okumuş. İlgisizliklerini hoş göremediğimi belirttim. Hatay'dan yakın arkadaşı Sülker'in, daha sonra Yazko Edebiyat'ta Cemil Bey ile ilgili uzunca bir yazısı çıktı ve Sol'un ya da "Aydınlar"ın hismine uğramadı, çünkü önlemini almıştı, yazının Cemil Meriç

üzerine olduğu kesinlikle anlaşılıyordu, "oto-sansür" çok başarılıydı, hep "Hüseyin Cemil" diye birinden sözediyordu!..

21 Aralık 1981 • Özel dosya'ya devam ettik. Uzun uzun, Kıvılcımlı üzerine konuşuyoruz. Dr. çevresinden "dürüst" dediği biriyle onu konuşarak sanki bir özlem gideriyor. Doğal durumu bakımından da mecbur kaldığı K. Sadi'ler, K. Tahir'ler çevresinden farklı bir biçimde, "maske-siz" dediği şekilde konuşuyor. Dr.'u tanıyamadığı için üzülüğünü söylüyor sevgisini, hayranlığını belirtiyor. "Otopsi" yazısında bunun açık belgeleri var.

Ermiş Batını'mız, aykırı inanç-

lı'mız C.Meriç'in, 1981 ve 1986'da sağda *Yeni Devir* ve İnsan Yayınları'nda Edebiyatı Cedide eleştirisi ile yeralan Kıvılcımlı yazısının, 1993'te yayınlanan *Jurnal*'e "Düşünen Bir Adamdı Kıvılcımlı" başlığı altında girmiş olması ayrıca ilginçtir.

22 Aralık 1981 • Prof. Nevzat Yalçıncaş'a uğradım. Türk Milliyetçiler Derneği'nden, ilk gençlik yılları arkadaşlarımdan. Cemil Bey'e saygısı büyük. Fransa'da berabermişler. Fransızlara Fransızca öğretmiş. Konuştuğumuzdan çok sonra ölen Prof. T.Z. Tunaya da o sırada oradaymış, "Bunları o da biliyor" diyor. Doktor hanım, "Dilimi bu kadar güzel konuşan hastayı bekletmem" demiş. Cemil Bey'e beraber gitmeye karar veriyoruz (Yazık ki bu niyet gerçekleşemedi).

Arslan Kaynaradağ'a uğradım. "Cemil Bey büyük kültür. Ama bir kısım insanları öyle kesip atmasa, vs." diyor!

23 Aralık 1981 • Özel dosyaya devam. 1964'den sonra uzun aralıklar. "1966'ya kadar, 1970'e, 1981'e kadar yazacak kimse gelmedi" diyor?.. Evet, bizim günlük, aynen böyle söylüyor!

Açıp, yayınlanan *Jurnal*'lere bakıyorum. 1. cildin 377. sayfasından, 400. sayfaya, cildin sonuna kadar, "1965" var? Ama, ikinci cilt daha açık belki de. Her iki ciltteki, Mahmut Ali Meriç'in "önsöz"leri de çok açıklayıcı, Cemil Bey, durumu gereği, çok yakın bir insandı da. Ama biz, burada notumuzu yayınladık sadece.

24 Aralık 1981 • Cemil Bey'e, *Kitsikis*'in, "Yunan Propagandası" adlı kitabını götürdüm. Çok memnun, ilginç bir eser. Sayın Sami Küçük dikkatimi çekmişti.

25 Aralık 1981 • *Kitsikis*'e devam ettik. *Kitsikis* gelecekti, yarın gelecekti, yanlış anlaşmışlar. Akşam yemeğini de beraber yedik. Böylece o büyük adamı, belki en hoş haliyle de görmüş oldum.

Abidin Nesimî, Cemil Bey'leri,

Menteşoğlu'nu, vs. anlatmıştı. Hem eski arkadaşlar, hem de Abidin Bey, "Kim kimdir?" konusunda çok yamandı. Cemil Bey de arkadaşından bahsetti, ama onda duygu, kalb, aklın, politikanın, hesabın önünde. Gençlik ve çocukluklarına kahkahalarla değinildi.

27 Aralık 1981 • Vedat Türkali'ye gittim. Cemil Bey için imza günü konusunda, yarın Akademi kitabevi sahibi Hadi Bey ile konuşacak.

28 Aralık 1981 • Meriç'lere, bir süre sonra daha seyrek gideceğimi söyledim. Tatsız bir hava var.

Sonra, Akademi Kitabevi'nden telefon ettiler. Bu iyi oldu ama, Cemil Bey'in, "Yapmak vadedmektir" ilkesi açısından, tatsızlığı derinleştirmiş bile olabilir.

26 Aralık'ta, Cumartesi günü, *Kitsikis*, Prof. R. Doksat ve yeğeni Murat Bey'lerle birlikte gelmiş. Ertesi gün de Porto Rico'dan Cemil Bey'in öğrencisi Prof. Fuat Bey gelmiş. *Kitsikis*, "Savaş var, Türkiye ile Yunanistan arasında önce savaş olacak, sonra da Konfederasyon kurulacak" diyormuş!

Son yıllarda arasına gazetelerde rastladığımız bazı haberlere göre adamlar bu kehanet, ya da tez gerçekleşsin diye uğraşıp duruyorlar galiba. Dünya birliğine çalışılıyor, konfederasyon olacaksa, savaşızsız yapsanız olmuyor mu? Hem biz Rum'cuklarımızı çok severdik, yine severiz...

30 Aralık 1981 • Meriç'ler. Ümit Hanım da Mahmut Ali Bey de evde. Hoca ile aramız biraz şeker renk, ne yapsam? "Siz Atlas'sınız" dedim. Teşekkür etti. Yine de, cinaslı bir dille; bazı sevdiğiniz dostlarınıza katılacağım ben de, insan insanın kurdu değil mi, gibi sözler ettim. Gülümsedi, bizimki de haksızlık. "Beni bırakma, menecerim" gibi hoş sözler söyledi.

Server Tanilli ile Berke Vardar'a "iyi"(!) not düştüğü anlaşılıyor. Dos-

ya'ya devam ediyoruz. Notlar çok zengin. Ne çok insan tanıyorsunuz, dünya kültüründen, dedim. Büyük adamın yanında olmak da trajik. Tanrı insana görünmüyor, büyük adam? diye ekledim. Ümit Hanım, "Onlar da görünmezmiş" dedi.

Ne kadar doğru. Cemil Bey, göreni, düşüneni korkutuyor.

1 Ocak 1982 • Dün *Türkoloji*'den, *Kubbealtı*'ndan Halil Bey (Açıkgöz) vardı, tanışmıştık. Bugün de evde. Mehmet İzzet'in *Milliyet* Nazariyelerini yayına hazırlamış.

Bugün Ankara'dan Muhsin Demirel geldi, DPT'den. Yaman, Bekir Ağabeyi (Rahmetli B. Berk), çok seviyor. *Milliyetçiler Derneği*'nden, vs. söz edince, o da anılarımı yazmamı istiyor.

Meriç'lerle plâja gittik. Gönlü gani insanlar, öğlenleri yiyoruz, akşam da yine yemeğe alıkoydular. Dün Cemil Bey, Cami Baykut'la ilişkisinden söz etti. "Abidin Nesimî'yi yanında hiç görmedim, dört beş kez görüştüğümüz hâlde" dedi. Artık ANF'ye kızıyor muydu yoksa? Ama bunu söyleyebileceğim bir belirtiyeye açık olarak hiç rastlamadım.

Esat Adil ile üçü görüşmüş bir kez, Gerçek'in çıkışında. E. Adil, C. Meriç sekreter olsun gazetede, demiş. Cemil Bey kabul etmemiş, Esat Bey ısrar etmiş, Cami Bey, Cemil Bey'e hak vermiş. "Onun kadar heybetli, beni etkileyen birisini tanımadım" diyor, çok önem veriyor. Nur içinde yatsınlar, I. Meclis'in ilk dahiliye vekili Cami Bey'e ben de öteden beri çok saygı duyarım.

Fevziye Hanım bana, "Sizin gibi kimse gelmedi bize" dedi, ben de, "Doğrudur" demez miyim? Öyle ya, herkes farklı!

Muhsin Demirel, Süleyman Demirel ile görüşüyormuş. Demirel, müdahale konusunda ilginç açıklamalar yapıyormuş, Muhsin Bey anlatıyor.

"T. Özal'a şunu yap dersin, yapar, vs." diyor. Muhsin Bey, "Özal, MSP'lilerin yapısında değil" diyor. Bunu şimdi herkes biliyor. Yalçın-taş'tan söz etti, Mehmet Turgut'un da adı geçti. Ocağa giriş bildirimde imzası olduğunu söyledim ve "1950'de Türk Kültür Ocağı'ndaki tek CHP'liydi" dedim.

4 Ocak 1982 • Jurnal çok ilginç. Celâl Sılay, Mahmut Ali ile Ümit'i önüne alıp, 1974'lerde, "Babanız bir hazine, görevinizi yapın, dergi çıkarın" demiş, nasihatler etmiş.

Cemil Bey, Bu Ülke'nin Ötüken'den çıkan 3. baskısını verdi, şu ithafla: "Sadakat ve salâbetine îman ettiğim Sadık Göksoy'a, muhabbetle. 4.1.1982".

Avni Bey (Sakallı mı?), Russell çevirileri yapmış, Cemil Bey, "Onlar hep benim" diyor. İhsan Kongar'ın, Felsefe Dersleri de. Kendi malları gibi alırlarmış.

6 Ocak 1982 • İthaf şekline tutuldum. Bunda ağır bir yük bulunduğunu, bu yükü taşıyamayacağımı biraz çizmeden çıkararak söyledim galiba. "Bir daha öyle yazmam" dedi ve bir daha ne ben istedim, ne de o yazdı.

"Abidin Nesimi'nin sözleri haksız" diyor. İlginç. Jurnale devam ettik. Kemâl Tahir, C. Baykut için, İngiliz ajanı, dermiş. Esat Adil'e bir şey dememiş. Cemil Bey, K. Tahir'in yargılarına çok mu önem veriyor?

Ümit Hanım imza günü için canla başla uğraşılıyor. Cemil Bey bazan haksızlık etmiyor mu?

8 Ocak 1982 • Cemil Bey ile bozmuş! Marizsiniz, dedim. Yeni Devir'e imza konusunu söylemeyişiime kızdı. İnsan unutamaz mı, akıl edememiş olamaz mı? Jurnale devam ettik.

İthafı konu ederek, N. Topçu'ya da, R. Eray'a da, kimseye (Kıvılcımlı'ya da kuşkusuz), "ka'le üstad" demediğimi söyledim.

9 Ocak 1982 • Yeni Devir'e gidip,

imza gününü söyledim.

11 Ocak 1982 • Jurnali okumayı bitirdik. Zaman zaman çevresini kırıp geçiriyor. Ama kolay mı, Kaf dağında Prometheus.

Prof. Ali Bey'e haksızlık ediyor, neden? Sanıyorum ki, diyalog arıyor, hattâ benim tartışmalarımından bile bir ölçüde hoşlanıyor gibi. Erüdisyonculuğu da var, ama kesinlikle orada kalmıyor. Promete'miz, mensur şairimiz, eserinin ahenginde Apollon'a asla söz söyletmez, ama o eksiksiz bir Diyonizos da, Baküs de.

(Bence Ali Bey'i işte bu Diyonizos'luğunda yanında bulamıyor ve "Hint ve Jurnali İzzet sayesinde yazdım" diyor. İzzet'in kendisi ile nasıl çalıştığını ise, Ümit Hanım, "Cemil Meriç" adlı eserinde çok güzel anlatıyor. Benim yazdığım konuda ise, daha çok şey söylenebilir.)

"Ben de bir şeyler yapmalıyım" dedim. "Yapıyorsun" dedi. "Hayır, bunlar sizin" dedim. "Heyet hiçbir şey yapamaz" diyor. Sözlük üstüne konuşuyorduk. "Tek kişi yapmalı, Fransızca'dan çevirmeli. Bizim Yunanca ve Lâtincemiz, Fransızca ve İngilizce'dir" diyor. Aile konusunu soruyorum, "Bu konuda Westermarck okunmadan bir şey yazılmaz" diyor.

Kıvılcımlı'nın manzum "Soğan Ekmek Kongresi" broşüründen biraz okudum. "Bunlar manzum şaka, manzum nesir" dedi. Dr., oradaki örneğin "Münevverler" de, ayrıca "Kalpazan" diye broşür ile eleştirdiği K. Sadi'gilleri bir daha eleştirmiyor mu? Ve Cemil Bey'e de kendi açısından taş atmış olmuyor mu?

15 Ocak 1982 • Akademi Kitabevi'nde Cemil Meriç'in imza gününe

Dr. Hikmet Kıvılcımlı 1930'lu yıllarda

gittik. Bayağı ilgi vardı. Kitabevi sahibi Hadi Bey, olayı sağlayan Vedat Türkali, Emil Galip Sandalcı, bir de o gün tanıdığım ve bir daha hiç görmediğim Hv. Bnb. Erdoğan Bey ile Cemil Bey'in yanında sohbet ediyoruz. O hem imza ediyor, hem fırsat bulursa sohbete katılıyor. Ben bazen ona yardım ediyorum, bazen sohbete katılıyorum.

Bu arada Hilmi Yavuz da geldi. Hilmi, eniştesi Alb. Selçuk Atakan'la Cemil Bey'in görüşüklerini bilmiyor gibiydi.

Cemil Bey'in Kubbealtı'ndaki konferansından söz ettim, gelmelerini söyledim. Cemil Bey de daveti yinedi. Yer bakımından kabul etmediler. Bu ilginç konuşma, Cemil Bey'in kaleminden, Jurnal'de gereğince anlatılıyor.

Meriç de, Türkali de, sağ-sol ayrımını anlamsız buluyorlar.

18 Ocak 1982 • Meriç'lere, Sevim

Şirvanlı ile gittik. Fevziye Hanım çok bozuk. Düştü, eli kesildi. Şirvanlı gidince düzeldi. Cemil Bey, Akademi izlenimlerini yazmış, çok ilginç. Bir iki yerine takıldım, memnun. Fevziye Hanım için üzüldü. Kendisi için, "esirim" diyor.

21 Ocak 1982 • Öncü Kitabevi'ne uğradım. Zeki Öztürk, "Cemil Bey molla oldu" diyor. İnsan, "Kim?" diye düşünüyor. K. Sadi, şu kitapları buraya saklayalım der, sonra da, o Cemil Bey'in kitaplarını çalarmış!..

22 Ocak 1982 • Meriç'lerde çalıştık. Mahmut Ali geldi, çok daha sıcak.

Kubbealtı'nda sohbet güzel oldu.

Nurettin Topçu

Selçuk Atakan, Ali Bey ve N. Fenerci ile beraberdik. Fevziye Hanım, eşini dinliyor. Ü. Meriç hizmette.

Konuşma, İhvan-ı Safa ve İbn Haldun üzerinde döndü. Hüseyin Nasr, insanın maymundan gelmesi... "Ateist yoktur, ateizm cinnettir" diyor.

Haldun'u Dekart'a benzetiyor. "Kur'an, mutlak hakikattir, Haldun ona inanır. İslâm uygarlığı eserlerini Arapça'dan, Acemce'den, Osmanlıca'dan değil, Batı dillerinden çevirmek daha iyidir. Çünkü Batılılar, on-

ları en iyi biliyorlar" diyor.

28 Ocak 1982 • Cemil Meriç'le sohbetlerden bazı notlar: "İçki, şer'in fetvasıyla ahmağa haram, aklın fetvasıyla akile helâldir" İ. Sina.

Yajna Valkiya, ilk filozof, Hintli.

Fransa'da 1932'ye kadar Instruction (maarif) deniyordu, sonra Education'a çevrildi (öğretim).

29 Ocak 1982 • Pınar Yayınevi sahibi Cevat Özkaya geldi. Çok sevdim, bugün de dostluğumuz sürüyor. Görev ortağı Şemseddin Bey de, Hikmet Bey ve diğer arkadaşları da aynı derecede tatlı insanlar.

30 Ocak 1982 • Cemil Bey'in Kültür konusunda TV konuşması. Çok güzel, çok ilginç. Celâl Nuri'yi esas alıyor. "İnkılâp faydalı olmuştur, romanda zafer kazanılmıştır. Aydınlar elele vermelidir. Tercüme verimli olmuştur. Çok iyi çevirmenler yetişmiştir. Artık yaratmaya girişebiliriz. İnkılâp ihtilâldir. Yıkılanlara ağlamayı bırakalım" dedi.

Selçuk Bey hemen bana telefon etti. Konuşmayı tebrik etti, iletmemi istedi. Tutmadığı akrabasını ölçü aldı, "Banguoğlu'nu çok geçti" dedi.

Vedat Türkali'ye telefon açtım. Cemil Bey'in konuşmasının sonunu dinlemiş, "gelecek" varken, "müstakbel" mi diyormuş? "Dr.'un da diline takılırlardı" dedim. Adamın birleştiricilik misyonunu da biliyoruz. Bu toplumun yarısı ille müstakbel, öbür yarısı da ille gelecek derse, ne zaman anlayabileceğiz?

31 Ocak 1982 • Emil Galip Sandalcı'ya telefon ettim. Cemil Bey'in konuşmasını çok beğenmiş. Dili de hoş görüyor, "Onlara başka türlü anlatamazdı" diyor. Türkali'nin de yakkın dostu, nur içinde yatsın.

1 Şubat 1982 • Meriç'ler memnun. Epey tebrik eden olmuş. Berke, Yunus Kara (Rahmetli sendikacı) da. Çıkılmış yazılar, hakkındakiler dosya-

sına devam ettik.

"Fransa, insan zekâsının sekreteridir" diyen Hippolyte Taine'miş.

2 Şubat 1982 • Cevat Özkaya, Cemil Bey'in konuşmasını beğenmemiş. "Ya yazıları yanlış, ya da konuşması", diyor. Arkadaşları da o görüşteymiş. "Siz yazıları arzu ettiğiniz şekilde anlamışsınız" dedim.

4 Şubat 1982 • Cumhuriyet'te Oktay Akbal'la karşılaştık. Cemil Bey'den söz açtım. "Tanırım, eski komünistti, attılar" dedi. Konuşmayı sordum, dinlemiş, önyargılı. "Fena, diyor" dedi. "Hayır, iyi, diyor" dedim. "Karıştırıyor" dedi. "Hayır, Celâl Nuri'ye dayanıyor. İnkılâp başardı, romanda zafer, vs. diyor" dedim. Berke'nin, vs. arayıp kutladığını, Akademi Kitabevi'ndeki imza gününü anlattım. Bozuk. Telefon geldi, konuşmaya başladı. Bekledim, bitince, "Allahaismarladık" dedim.

5 Şubat 1982 • Fevziye Hanım hasta. Mahmut Ali ve eşi doktora götürdüler.

Dr. da Haldun'un Darwin'i muştuladığını bildiriyor, dedim. Rapoport daha önce açıklamış, ondan almış olabilirmiş.

Cemil Bey dertli, moral vermeye çalıştım. Çeviri yapmaya niyetleniyoruz. *Varlık* dergisine baktık.

Barbar tezini de daha önce Fourier işledi, ortaya attı, diyor. Peki, Dr. bunu neden belirtmesin? Şimdiye kadar kimse, hattâ kendisi neden söylemedi, yazmadı? Ben incelemedim, ama gerekirse o da yapılır.

8 Şubat 1982 • Şehbenderzade'nin İslâm Tarihi'nden okuduk. Çok ilginç. Dozy'ye, Abdullah Cevdet'e karşı yazmış gûya, ne objektif, ne saygılı!

Ayhan Altuğ'a uğradım (eski CHP milletvekili). TV'de Cemil Bey'i dinlemiş, beğenmiş.

17 Şubat 1982 • Ayhan Bey'e git-

tim. Cemil Bey ziyareti için şeker yaptırdı. Arabasıyla Selçuk Bey'e uğrayıp, aldık.

Cemil Bey çok memnun. Samimiyet esastır, diye başladı. "Demagog iyi de olabilir" diyor. Politikayı demagoji olarak gördüğünü, anlayana, saklamadan söylüyor. Altuğ'a Kırk Ambar kitabından verdi. Herkese vermiyor, bana da vermedi. Hoşça bir gün...

19 Şubat 1982 • Meriç'ler rahatsız, grip olmuşlar. Ziyaretten pek memnunlar. Atakan'ı çok övüyorlar, Paşa yapmışlar. Cemil Bey (bizim) katalizörlüğün önemini anlatıyor (Benim, adalara sandalcılığım benzetmemden çok hoşlanır, adalar halinde yaşanan bir toplumda, bunun eksikliğinden yakınırdı).

22 Şubat 1982 • Cemil Bey, Yalçın Küçük için, "Abidin Nesimî onun oturağını dökemez. Ben de bu yazının onda birini yazamam" diyor! Hicivde Eşref'i de Neyzen'i de seviyor ama, önemsiz buluyor. Neyzen'in bir şiirini Hayyam'dan üstün görüyor.

Yalçın Küçük, A. Nesimî ve kendisi konusunda Hoca'nın, Küçük lehine abartılı konuştuğu şimdi daha iyi anlaşılıyor.

1 Mart 1982 • Meriç'lerde zor bir günüm. Güçlük, artık belirsiz günlerde geleceğim, dememle başladı. Çok bozuldu. "Ne yaptım, suçum ne?" gibi sözler söylüyor.

Akademi Kitabevi'nde Demirtaş Ceyhun'la rastlaştık. Cemil Bey'in TV konuşmasını çok beğenmiş. O sırada çok sık görüştükleri Yalçın Küçük de beğeniyormuş. Hararetle kutluyor. "Fethi Naci'yi yanıtladı" diyor. Bir sorum üstüne, çalışmalarına geçiyor, "Biz göçebeyiz, doğulu da olamadık" diyor.

5 Mart 1982 • Fevziye Hanım hasta. Cemil Bey namaz kılıyordu. Günlerden Cuma, iki genç gelmiş, namaza çıkmışlar. Nezahat Nurettin Ege'nin Prens Sabahattin kitabı il-

ginç.

Yeni Devir'den iki genç, Cemil Bey'in canını sıkıyordu. Bir soruya "Bunu söyleyen madrabazın ta kendisi" dedi. Bir soruya da, "Fikir adamı ile fikir işçisi başka şeydir" dedi. Gençlere, "Çok sorulu röportaj amaçta uygun olmuyor. Hem, düşüncelerinizi onaylatmaya çalışmayın" dedim.

Dönüşte Göztepe'de, Orhan Birgit'e rastladım. "Nerden?" diye ısrarla sordu. "Cemil Meriç'ten" dedim. "Şu meşhur.." deyip kaldı. Sol eliyle elimi sıkıyor. Mahkemeyi sordu, birisi on gün önce çıktım, vs. demiş. Uyduruyorlar demek.

10 Mart 1982 • Sapir'den yaptığım çeviri beğenildi. Cemil Bey, İngilizcen ortanın üstünde, bu yolda devam et, yolunu buldun, dedi. Fevziye Hanım, Türkçen kuvvetli, diyor.

Cemil Bey, O. Birgit'i babasına kadar tanıyor, ya da bir basın haberinden izlemiş. Eh, sol ve egemenler, birbirlerini hırsız-polis gibi izlemezler mi?

12 Mart 1982 • Cemil Bey'in konferansı yine iyi oldu, Kubbealtı'nda. Mahmut Ali Bey'in arabası ile gittik yine. Yolda, "Çevre yeşillendi mi? Tabiat bu mevsimde çok güzelleşir" dedi!..

24 Mart 1982 • Fevziye Hanım iyiymiş. Evliliklerinin 40. yılını kutlamışlar. Social Encyclopedia'dan Deism yazısını okuduk, güzel. İngilizce mi keşfetti. Emil'in İngilizcesini buldurdu.

Arkadaşına (Bu arkadaşın bir kadın ve Lâmia Hanım olduğunu bilmiyordum, bunu ne sormuş, ne de merak etmiştim) giderken, Cuma günü gelecek misin? dedi. Hayır, haftaya, dedim.

Sahhaf Turan Bey ile, Makyavel çevirisi için konuştuğumuzu söylemiştim. Pek aklını takmış, canım sıkılıyor.

25 Mart 1982 • Turan Bey'e gittim. Çeviriyi Cemil Bey'e teklif edin, de-

dim. Emil'e meraklı olduğunu da söyledim.

28 Ocak 1983 • N. Topçu'nun bir anlamda şeyhi Abdülâziz Bekkine Hocaefendi'nin Hadis tercümesi basılmış. Cemil Bey gösterdi. Çok duyulandım.

Eser vermeyişime değindi. "Rahat adamsın!" dedi.

Kendisi için jübile yapılmasını önerdim. 1928'de yazmaya başlamış, "55. yıl olabilir" dedi.

31 Ocak 1983 • Cemil Bey ile telefonla, jübile kitabı üzerine konuştuk. Düşündüğüm model, Kerim Sadi için yapıldığı gibi bir ortak kitap idi. Kuşkusuz, elden geldiğince zengin ve özgün olmalıydı.

6 Mart 1983 • Meriç'lere gittim. İzzet vardı. Mahmut Ali Bey ve eşiyle hastaneye gittik. Fevziye Hanım komada. Ümit ağlıyor. İzzet ve Cemil Bey ile çıktık.

8 Mart 1983 • Fevziye Hanım dün akşam vefat etmiş! Allah rahmet eylesin. Ümit Meriç, mânevî bir havada, her şeyi anlamlandırıyor. Mezar yerini buluşu, çevresi, annesinin ölüşü, o kadar ağladıktan sonra, maşallah.

Cemil Bey, "Arkadaşıma gideceğim" dedi. Beraber çıktık. Lâmia Hanım'mış arkadaş! Genişçe açıklama yaptı. Yalnız kalmıyor, epeydir kapıldığım endişem geçti.

10 Mart 1983 • Fevziye Hanım toprağa verildi. Selçuk Bey'le gittim. Mehmet Kaplan gelmişti, Berke Vardar, Cahit Tanyol vardı. Duayı Muzaffer Hoca okudu. Atakan'la döndük.

2 Mart 1983 • Cemil Bey'e, Okul-Parti görüşümü açtım. Çok tuttu, övdü, düşünecekmış. Prof. R. Doksat'a soracakmış. Dergi gerek, dedi. Bazı adlar üzerinde konuştuk.

29 Mart 1983 • Cemil Bey'lerde Tasvir okunuyordu. Garaudy müslüman olmuş.

10 Nisan 1983 • Meriç'lerde İzzet vardı, Cengiz de geldi. Hamle'deki konuşma için 163'ten soruşturma açılmış. *Mavera'*dan gençler gelmişti. Sonra Diyanet'ten de üç kişi geldi. Bayram Baba hoş adam. Muzaffer Bey yine ABD'ye gitmiş. Ümit Hanım, Bayram Baba'ya benim için, "Alevîmeşrep" diyor. Eyvallah.

15 Mayıs 1983 • Meriç'ler. Halil Açıkgöz vardı. İzzet erken çıktı. Prof. Ali Özgüven var. Cemil Bey'in jübile konusunu açtım. Cemil Bey, İzzet'le görüşelim, dedi. Prof. Özgüven öneriyi tuttu.

Memduh Cumhur Bey geldi, Maraş'ta eczacı, şair, müzisyen. İlhan Güngören geldi. Şükrü Gürmen'i daha önce de görmüştüm, arabasıyla döndüm. Cemil Bey Ertuğrul Bey'i (Ayaydın) methetti. Hind Edebiyatı'nın basımı olayı çok güzel gerçekten.

31 Temmuz 1983 • Cemil Bey'in ayağında bir zayıflık var. Rodinson bitmiş. Cemil Bey, Garaudy'nin müslüman olması olayını iyi anlamaya çalışıyor. "Böyle müslüman olmalar daha önce, meselâ 19. yüzyılda çok oldu" diyor.

11 Ağustos 1983 • Demirtaş Ceyhun ile Cemil Bey'e gittik. Üçümüz plajda; Mahmut Ali Bey'lerin evinin bahçesinde görüştük. Çeşitli konulara girildi. Demirtaş çok ilginçti. Cemil Bey daha çok dinlemede kaldı, çoğu zaman yaptığı gibi. Demirtaş, Hüsrev Hatemî'nin şiirlerini çok beğenmiş. Kitapçı dükkânında otururken nasıl farkettiğini, vs. anlattı. Behçet Necatigil'e söylemiş. O da, "Ben de beğendim ama korkumdan söyleyemiyorum" demiş. İşte bu da bir çevre sorunu!

14 Ağustos 1983 • Cemil Bey, "Demirtaş zeki ve sevimli" diyor.

İzzet, Av. İsmet R. Tümtürk'ün yazıhanesine gittiğimizi, orada benim

Nihal Atsız'la, kendisine hazırladığım konferansı için konuştuğumu, Atsız'ın, "Kalabalık olsun" dediğini, benim de, merak etmeyin, olur, dediğimi, Atsız'ın gafını o zaman anladığımı ve "Önemli değil" dediğini anlattı. Tuhaf, Atsız'a konferans hazırlamıştım, ama bu sahneyi hiç anımsamıyorum. Cemil Bey, Abidin Bey'i sordu, konuştu.

21 Ağustos 1983 • Abidin Nesimî Bey eve geldi. *Büyük Doğu*'nun başyazarını, ölümüne dek, genellikle Habili Adem yazarmış (Bu pek bilin-

Cemil Meriç, Muharrem Ergin'den ödül alıyor.

meyen, ilginç kişi konusunda Abidin Bey'in anılarında genişçe bilgi var)!

Cemil Bey ile görüşmek istemediğini daha mı belirledi? "Bir gün gideriz, yani müphem bir tarihte, filân" dedi!

30 Eylül 1983 • Cemil Bey, Abidin Bey'i sordu, pek iyi değil, dedim. Prof. Şerare Hanım gelmişti. N. Topçu'dan, Prof. Ercüment Konukman'dan söz ettim.

Yalnız kalmıştık. Topçu'yu övünce zor dinliyor gibi uyuklamalara başladı. Hastalıktan mıydı? Yine de, "Abidin Bey de böyle yapar" demişim. Bayram Baba geldi.

9 Aralık 1983 • Fakülteye gitmiştim, Ümit Hanım'a uğradım. Garaudy Türkiye'ye gelmişti. Ümit Hanım çevirmenlik yapmış. Sohbetlerini, gözlemlerini anlattı, ilginç. Garaudy'yi çok sevmiş. Garaudy bence de çok önemli.

11 Aralık 1983 • Cemil Bey'e, N. Topçu'nun, "Milliyetçiliğin Esasları" nı götürdüm. İzzet ve Muhsin Demirel vardı. Sonra Tülây (Tuna) geldi. Mustafa Kayabek'ten hediye getirmiş. Tanışmamıza şaşıtlar biraz. Kayabek'ten söz ettim, Atsız, Türkes konuları. Tülây, metapsişikten söz etti.

Rodinson çıkmış, iki kitap daha yoldaymış. H.Z. Ülken'den söz ettim. Cemil Bey ayağa kalktı, bu konuda alıştığımız sövgülü nitelemelerine başladı. Gülüyoruz, o da sonunda gülüyor. Muhsin Demirel ile çıktık.

1 Ocak 1983 • Cemil Bey, Somut'taki yazıyı beğenmiyor. İzzet, üç kişi daha vardı. Biri Morgan'dan, bilime söverce söz etti, yanıtladık. Sağ'ın çocukları, sol yapısı Meriç tankını, akıllarınca hem sola karşı kullanıyor, hem de onu sağa uydurabilmek için çabalayıp duruyorlar. Onun suçu ise, iki yanı da anlayıp kucaklamaya çalışmaktan ibaret! Sol da

bunu suç saymıyor mu? Bize de öyle bakmıyorlar mı?

Başka biri başka dogmatizmler sergiledi. Yalnız kalınca birinin, gündüzleri nereye gider, dediğini söyledim. Cemil Bey, gülüyor.

29 Ocak 1983 • İzzet evdeydi, coşturttu, Cemil Bey'e de saldırıyor, ama ilişkileri bunu kaldırıyor. Sonra, Mecelle, Batı'dan tercüme, dedi?

Cemil Bey, Rasih Nuri İleri ile görüşmek istiyor. "Celâl Nuri'nin yeğeni, kütüphanesi varmış" diyor.

15 Nisan 1984 • Alev Alatlı evdeydi. Tunuslu Hayrettin Paşa'nın "En Emin Yol"unu çeviriyorlardı. Zeki Ömer Defne geldi. A. Alatlı bize yakın oturuyormuş, beraber döndük.

13 Ekim 1984 • Cemil Bey hastaneye yatmış, Cerrahpaşa'ya, Geriatri'ye gittim. Kimse yoktu. Ümit Hanım güçlü maşallah. Cemil Bey ile hasta yatağında görüşüyoruz. Casirer, Makyavel'i tutmuyor, dedim. İtiraz etti, "Onlar ikinci sınıf yazar, ben bu konuyla çok uğraştım" dedi. Hoca hasta, üstelemedim.

10 Kasım 1984 • Meriç'lerde İzzet ve Ümit vardı. Önce Kemâl Sülker geldi, sonra Mahmut Ali, eşi ve çocukları. Cemil Bey'in, Atatürk için yazdığı şiiri varmış, bugün Cem, büyük torunu okulda okumuş, bize de okudu. Sülker'e, "Sosyal mücadele ne durumda?" dedim. "Biz yenildik" dedi.

30 Aralık 1984 • Ümit Hanım aradı. Babası söylemiş, çağırıyor demek. "Salı günü gelmek farz oldu" dedim.

1 Ocak 1985 • Gül Alkan (Demokratik Devrim Derneği'nden) ile gittik. Prof. A. Özgüven, o sırada Doç., sonra Prof. eski Danışma Meclisi üyesi Beşir Hamitoğulları, Ü. Meriç ve İzzet vardı. Hoca ilginç. S. Simon'un Yeni Hristiyanlık adlı eseri yayınlanıyor (Hani şimdi nerde?). Hoca'nın sağlığı da fena sayılmaz.

Gül yüksek sesle bir şeyler söylemeye başladı, anımsayamıyorum. Solun bir iç dökmesi olacaktı. Sonra konu kapandı. Dönüşte rahmetli Muvaffak Şeref'e rastladık. Bu kez ben onunla işi tartışmaya çeviriyordum. Tam "solculuk"! Alkan da bana kızdı, bu tartışma da tatlıya bağlandı.

3 Mart 1985 • Kapıyı İzzet açtı. Vehbi Vakkasoğlu vardı. Sonra Prof.

Nur Vergin geldi (o sırada doçentti). Adana yöresinde gecekondular araştırması yapacaktı. Dünya Bankası filân. Ajan Prof. Mahir Kaynak da sözkonusu oldu.

7 Eylül 1985 • Mayıs'tan beri başka bir evdeler. Boğaziçi'nden Sefa Kaplan, Hüsamettin Bey'ler gelmişti, biri daha. Resimler çekildi, sorular başlandı. Cemil Bey yanıtlıyor. Bazı sorular canımı sıktı.

Bunlar zamansız, daha sağlıklı iken sorun, dedim. Sağda, Cemil Bey'e karşı bir hava, bir unutmama, vs. olduğundan, dediler. Ses çıkarmadım.

21 Eylül 1985 • Ümit Hanım, Cemil Bey ile resimlerimizi çekti (bu resimleri hiç görmedim, yandı mı yoksa?). Hoca, Ahilik çalışmalarımız için, "Çok hayırlı bir iş yapıyorsun" dedi. Bulanık suyu durultmaya çalışıyorum, tuzu kurular, rakıyla, viskiyle sosyalizm nutku çekip tatmin oluyorlar, dedim. Doğru, dedi.

9 Şubat 1986 • Cemil Bey daha iyi. Nursel Hanım eşiyle geldi, Üsküdar Musiki Cemiyeti'nden. Üç güzel şarkı söyledi. Ümit Hanım'ın bir tedavisi miydi?

9 Mart 1986 • Rasih Nuri İleri ile Cemil Bey'e gittik. Ümit Hanım vardı, sonra H. Açıköz geldi. Bu konuyu yazmayı bize mi bırakmış? Sohbet saatlerce sürdü. Cemil Bey çok memnun. Rasih de meğer neymiş? Akrabalıkları, kültürü. Kabahati, önce te vazuu mu? Bir de önyargılar. O, "Hayır, ilke" diyor. Cemil Bey, Mağaradakiler'de İhtilâl mi, İhtilâl-i Şuur Mu?'dan okuttu.

Rasih ilkin, amcası Celâl Nuri için Cemil Bey'in gösterdiği ilgiye teşekkür etti. Kütüphaneler karşılaştırıldı. Rasih'in 26 bin cilt kitabı varmış. Meriç'lerin 11 bin. Meriç'lerinki hep değerli ama (bu da benim notum).

Birbirlerine bazı evrensel kitaplarını söylediler. Çok ilginç, bazı kitap-

ların kimi ciltleri birinde, kimi ciltleri öbüründe! Hulusi Şerif Kurbanoğlu, İleri'den, Celâl Nuri'ye ait bir basımı birkaç günlüğüne almış, altı ay sonra, taşınırken tasfiye gerekti, sattım, demiş!

Dr., dini Rasih'e, arteroskleroz ile açıklamış? H.Z. Ülken, "Dr., Av. filân değilim, felsefe hocasıyım, devlet iş vermezse ne yaparım, onun için döndüm" demiş! Rasih de memnundu, beraber döndük.

13 Nisan 1986 • Politika üzerine bir soru açtım. Cemil Bey, "Hayır, politika ile uğraşmayın, politika ile uğraşanların başına hep bir şeyler geliyor" dedi.

26 Nisan 1986 • Lâmia Hanım'la tanıştık. Vefakâr, değerli, büyük kadın.

22 Mart 1987 • TRT'ye 45 dakikalık program yapılıyor, ev insan dolu. Lâmbalar yanıyor, 5-10 dakika sonra çıktım.

10 Mayıs 1987 • Ahilik Vakfı Başkanı Mazhar Çelebi'ye gittim. Cemil Bey'lere gitmeyi önerdim. Çıktık, şeker yaptırdı, gittik. Cemil Bey zor konuşuyor. Ümit Hanım, 24 Nisan'daki Milliyetçiler Kurultayı'nda beni görmüş, ben göremedim. Tebliğinde olay çıkmış. Marks'tan söz etmiş, "Burada ondan söz edilemez", demişler. Mazhar Bey, Meriç'lere katılıyor, "Ben yobaz değilim" diyor.

13 Haziran 1987 • Cemil Meriç öldü! Televizyondan öğrendim.

14 Haziran 1987 • Cemil Bey'in cenazesi. Ev halkından başka, C. Özkaya, İzzet, Berke, E.G. Sandalcı, K. Sülker, G. Alkan, M. Çelebi var. Durdu, sonra gençler ve gençleri gördüm. Allah rahmet eylesin.

Cemil Bey, ölümü ile, "Yeniden Doğuş"u herkese gösterenlerden. Yaşamı büyük bir görevin yerine getirilmesiydi. Ne mutlu ona ve onu anlamaya çalışanlara.

